LEDUNGEN

Kultur och miljö i Stockholms län

Nr 1-2 2022 40kr

Roddsommar i skärgården

Appar om konst och historia

Solna hembygdsförening 100 år

LEDARE

I detta nummer ...

… har vi försökt att ge dig idéer inför sommaren, vi skriver om skilda satsningar som alla är utflyktsidéer. Vill du ge dig ut på kulturella utflykter i länet är Stockholms läns museums två appar, Upptäck konsten och Upptäck historien, utmärkta följeslagare. I mobilen får du beskrivningar av konstverk och historiska platser som är väl värda att besöka.

Olika museer finns det också gott om i länet. Visst känner alla till de stora, som Nationalmuseum, Naturhistoriska riksmuseet och Moderna museet. Men det finns också en rad små, udda museer som du kan göra utflykter till. Dockmuseet i Södertälje till exempel.

Och så har vi ju hembygdsförbundets stora satsning Kulturarvet som besöksmål, som i sommar hoppas att locka många nya besökare till våra hembygdsföreningar. Två skärgårdsföreningar på Husarö och Ingmarsö-Brottö skriver om olika roddevenemang. Kanske får du lust att själv fatta årorna och delta i en roddtävling?

Men vi har också en artikel för dig som är intresserad av hembygdsrörelsens historia. Olika epoker har stimulerat bildandet av hembygdsföreningar. 1920-talet var en sådan tid, efter första världskriget. Då såg många nya föreningar dagens ljus, vilket innebär att de under det innevarande decenniet fyller 100 år. En sådan livskraftig förening är Solna hembygdsförening, som vi också har en artikel om. Och tipsar om den fina jubileumsboken som föreningen givit ut.

Även under 1940-talet tillkom många hembygdsföreningar. Detta kan ses mot bakgrund av krigsårens behov av gemensam samling mot ett yttre hot. Också denna vår har vi fått uppleva ett fruktansvärt yttre hot genom kriget i Ukraina. När detta skrivs vet vi inte slutet. Men vi har redan sett att människor i Europa samlas i gemenskap för att hjälpa det ukrainska folket på olika sätt. Sveriges Hembygdsförbund säger i ett uttalande att: ”Vi uppmanar alla goda krafter att söka en politisk lösning som återställer freden och som ger Ukraina rätten att forma sin egen framtid.”

I början av april hade länsförbundet sitt årsmöte, inomhus nu efter att ha varit ute de två tidigare åren på grund av pandemin. Trots att vi har ett par hårda år bakom oss, med stängda hembygdsgårdar, minskat medlemsantal och intäktstapp ser framtiden ljus ut. Föreningarna gläds åt att kunna öppna sina gårdar igen, och ta emot besökare.

Ingrid Jacobsson
Vik redaktör

Innehåll

2 I detta nummer

3 Kulturarvet som besöksmål

6 Appar om konst och historia

8 Solna 100 år

10 Hembygdsföreningshistorik

12 Dockmorans dockmuseum

14 Krönika: Traditioner

16 Märkliga ristningar i Bromma

17 Bokrecensioner

20 Notiser

Omslagsbild: Sådrodd på Ingmarsö Foto: Björn Zabell

Thomas Siösteen ror med sina får till Lilla Betsö
Foto: Johan Törnqvist

Roddsommar i skärgården

Ingmarsö Brottö Kultur- och museiförening och Husarö Lotsmuseum och hembygdsförening är två av de föreningar som gått med i satsningen på Kulturarvet som besöksmål. Föreningarna kommer att satsa bland annat på roddtävlingar, visning av gamla roddbåtar och annat som hör skärgårdsfolket till.

TEXT: GUNILLA HALL, HUSARÖ, MONA RYBERG NORDGREN, INGMARSÖ

”Att ro, det är att ta sig fram tyst och lugnt, bra för kropp och själ. I en tävling blir det kanske inte så lugnt, men tyst. Det är också ett sätt att använda de klinkbyggda båtarna tillsammans med andra roddentusiaster och även väcka intresse för att få fler att ro.”

GUNILLA HALL, HUSARÖFÖRENINGEN

De två skärgårdsföreningarna har flera projekt för att locka nya besökare. Ett av Husaröföreningens projekt heter Häng med på rodd i Stockholms skärgård. Där vill man lyfta fram alla allmogebåtar som fortfarande seglas och ros, ligger vid bryggor eller på land.

– Syftet med detta projekt är att få en samlad bild av när och var evenemangen kring allmogebåtar sker och att marknadsföra dem så att fler får veta om när de äger rum, säger Gunilla Hall, Husarö. (Se faktaruta.)

–Vi vill även hylla de skärgårdsbor som rodde mellan öarna och transporterade strömming till Stockholm och lotsarna som rodde och seglade ut till fartygen som skulle lotsas. Samt, inte minst, hylla roddarmadammerna vid Stockholms kajer.

Husarö kallas Lotsarnas ö eftersom där under 1800-talet fanns en stor lotsplats. Sedan 1990 finns där ett Lotsmuseum som gick samman med hembygdsföreningen 2013. Ett av evenemangen under sommaren som har anknytning till lotsverksamheten är tävlingen Lotsrodden, en rodd på 4 distans, som tar cirka en timme att ro. Start och målgång sker utanför Husarö ångbåtsbrygga. Lotsrodden låg i träda några år, men återupptogs 2016 av Gunilla Hall och hennes sambo Rolf Hultberg.

I år sker Lotsrodden på Husarödagen den 30 juli. Man startar klockan 11.00 med en årparad nere vid ångbåtsbryggan. Där kommer det vara marknad med lokala produkter, samt tipspromenad runt Husarö med marknadsstånd längs vägen.

– Det brukar vara runt åtta båtar som deltar, men vi hoppas naturligtvis på fler, säger Gunilla Hall.

Förutom roddtävlingen och marknaden kan besökarna titta på den klinkbyggda långbåten Greta, som ligger under tak, bredvid de två gamla sjöbodarna nere vid ångbåtsbryggan. Hon användes förr för strömmingsfiske med skötar och transport av fisk mellan Siarö och Stockholm.

– Att ro, det är att ta sig fram tyst och lugnt, bra för kropp och själ, tycker Gunilla Hall. I en tävling blir det kanske inte så lugnt, men tyst. Det är också ett sätt att använda de klinkbyggda båtarna tillsammans med andra roddentusiaster och även väcka intresse för att få fler att ro.

Om Husarö har sin Lotsrodd har Ingmarsö sin Sådrodd. Den pågick i 25 år mellan 1985 och 2010. Det var en tuff tävling, då det gällde att ta sig runt hela Ingmarsö. De flesta rodde i gamla allmogebåtar, varav flera byggda på Ericssons varv på Ingmarsö. Segla runt ön gick också bra.

Minnen av tidigare Sådroddar väcks till liv den 23 juli, då Ingmarsö Brottö kultur- och museiförening arrangerar en föreläsning av långroddaren och historikern Thomas Siösteen på hembygdsgården Lurkan.

– Det Thomas inte vet om rodd, det är inte värt att veta, säger Mona Ryberg Nordgren i Ingmarsö Brottö Kultur- och museiförening.

– På julilördagen delar han med sig av sina erfarenheter, som bland annat inkluderar en roddtur ända ner till Kiel!

Efter föreläsningen blir det dragkamp för stora och små. Dragkampen var ett stående inslag efter Sådrodden runt Ingmarsö. Kvällen avslutas med en pubkväll, full av bilder, berättelser och personliga minnen från årens Sådroddar.

Denna dag kommer också båten Britta stå på gårdsplanen utanför hembygdsgården. Britta är en klinkbyggd segelbåt, byggd av Gunnar Björklund (omtalad bland annat för att vara mannen bakom dagens självklara enspaksreglage på motorbåtar). Båten byggdes 1938 till en sommargäst på ön, och är en av två i sitt slag.

Efter att båten legat på land och varit både borta och glömd, fick Gunnars dotter Gunilla Rydback, som idag sköter öns Bed&Breakfast, plötsligt en förfrågan om hon ville ha den gamla båten. Och om hon ville!

Båten levererades till varvet hon övertagit, och trots tjugo år i en bod på land, var båten i ett fantastiskt fint skick och fullt segelbar. Och då inte med vilka segel som helst, utan med originalseglen – gjorda av Gunnars farföräldrars brudlakan!

– Att få visa upp Britta, som har en unik Ingmarsöhistoria, är fantastiskt, säger Mona Ryberg Nordgren.

– Extra speciellt är också att från och med i år är just tekniken att klinkbygga båtar uppsatt på Unescos immateriella kulturarvslista.

Tekniken bedöms vara en gammal nordisk tradition och kan härledas ända tillbaka i våra gamla spetsgattade vikingabåtar som seglade ut över världens hav redan på 700-talet e Kr.

Ingmarsö har ett litet hembygdsmuseum, och tre medlemmar ur museistyrelsen deltog i Stockholms läns hembygdsförbunds kurs Kulturarvet som besöksmål.

– Det var en diger kurs, säger Mona Ryberg Nordgren, ordförande i museistyrelsen. Den var härligt inspirerande och gav kloka tips om hur vi, små föreningar som gärna vill visa upp våra kulturarv, kan exponera vad vi har att erbjuda för att göra våra platser till trevliga besöksmål.

– Men, fortsätter Mona, precis som de flesta föreningar tog upp – det är svårt att hinna med, och att vara tillräckligt många och starka för att med ideella krafter kunna genomdriva alla de idéer som finns, för idéer finns det! Det samarbete som vi har med Husarö hembygdsförening kring rodd, är positivt, bra och roligt.

Mona Ryberg Nordgren konstaterar att sommaren kommer att hålla alla i Ingmarsö Brottö Kultur- och museiförening väl sysselsatta, men att det är ett roligt och kärt uppdrag. Museet på Ingmarsö kommer att ha öppet dagligen under juli månad, under helger till och med augusti och även på begäran.

– När det kommer besökare som stannar upp och berättar sina minnen och tackar för intressant information, och som senare kommer tillbaka med nya besökare, då får vi lön för vårt arbete. ✦

RODDÄVENTYR

I sommar har du möjlighet att hänga med på flera roddäventyr genom Stockholms skärgård. Du kommer se allmogebåtar, roddarmadammer, fiskargubbar som drar historier och uppleva gamla tiders sätt att ta sig fram över havet. Du får kanske möjlighet att prova och ro en gammal båt eller följa rodden på nära håll från land. Du kommer också att kunna rösta på bästa klädsel och vackraste båt.

18 juni Postrodd, Grisslehamn
sjofartsmuseet.se/Postrodden
1-2 juli Gräsö runt, Gräsö
graso-sf.se, Instagram: Gräsö skötbåtsförening
Harö runt (datum ej fastställt)
Facebook: Gaffel och Spri
23 juli Föreläsning, Ingmarsö
ingmarso.se, Facebook: Ingmarsö Brottö Hembygdsmuseum
29 juli Elmsta-Natta, Väddö kapprodd i kanalen
sjofartsmuseet.se/Kalendarium
30 juli Lotsrodden, Husarö
hlhf.se
30 juli Djurhamnsrodden
djurhamnsrodden.se
20 augusti Strömmingsrodden, Vaxholm
Facebook: Strömmingsrodden

Lotsmuseet på Husarö är öppet för guidning sommartid varje söndag ca kl 15.00 när Storskär angör Husarö.
Mer info: *hlhf.se/Lotsmuseum/*.
Hembygdsmuseet på Ingmarsö är öppet varje lördag och söndag mellan 13.00-15.00 hela sommaren.
Mer info: *ingmarso.se/ingmarso/kultur/museet/*

Uppifrån och ner:
Årparad inför lotsrodden, Husarö. Foto: Gunilla Hall.
Gunilla Hall och Rolf Hultberg i roddtagen. Foto: Gittan Hultberg.
I väntan på start på Husarö. Foto: Gunilla Hall.

Cyklister vid Håtuna kyrka 1971.
Foto: Alf Nordström

Appar för konst och historia

Är du sugen på att upptäcka konst och historia i sommar? Kanske göra en utflykt till ett vackert beläget slott? Eller undersöka den offentliga konsten? Stockholms läns museum erbjuder två appar som guidar dig till spännande platser i länet: Upptäck historien och Upptäck konsten.

TEXT: DANIEL SAHLÉN OCH REBECKA WALAN, STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Apparna laddar du ner gratis till din mobil från Play butik eller App store. Här får du information om platser och historia i både text och bild. Med hjälp av en karta hittar du lätt till utflyktsmålen.

I Upptäck konsten finns offentlig konst i tio av länets kommuner. Den offentliga konsten är en mångfacetterad samling med många olika uttryck och material.

I Täby centrum kan du liksom på flera platser gå en konstvandring med hjälp av appen. Här finns många konstverk som ligger nära varandra. Du hittar exempelvis en liten park med väna små djur. Platsen heter Vänortsparken och konstnären som ligger bakom skulpturerna är Eva Fornåå. Ett litet spökdjur klamrar sig fast på en stång med uppspärrade nyfikna ögon. En bit bort sitter en vallaby och läser. Ett jordsvin går och bökar, en trädmyrslok hänger som en trapetskonstnär. Det gemensamma är att de är från olika världsdelar och att de är fullt upptagna med sina aktiviteter. På det sättet uppmuntrar de oss till sysselsättning. I parken kan du slå dig ner på en bänk och njuta av både konst och växtlighet. Kanske avsluta konstvandringen här med en kaffekorg?

Ett tips är att ta med dig vänner eller familj på vandringen. Att samtala om konst ger ytterligare en dimension till upplevelsen. Fundera tillsammans på vad ni ser. Vilka associationer får ni? Sällan upplever vi konst på samma sätt och därför är det berikande att prata om den. Vad som också är exceptionellt är att den offentliga konsten är tillåten att ta på.

Det finns mycket spännande att upptäcka. Både stora och små konstverk. Fontäner som låter och porlar, som till exempel Arkipelag av Thomas Nordström i Österåker. Inte långt därifrån finns en skulptur av Ulrika Hydman Vallien. En oväntat färgglad skulptur med konstnärens omisskännliga stil: tulpaner och ormar som ringlar sig. Varför finns det en skulptur av henne där? Jo, en gång i tiden bodde hon på platsen. Huset är rivet sedan länge, men skulpturen minner om tomten där det en gång stått.

I sommar lanseras Upptäck konsten i Haninge. Här finns många verk som är platsspecifika, där konstnärer intervjuat eller arbetat med invånarna i kommunen. Ett exempel är gångtunneln mellan pendeltågsstationen och Handen. Här har konstnären Valeria Montti Colque målat väggarna med sprakande färger och mängder av motiv i samverkan med ungdomarna Bilal Zubeidat och Martin Silvikko.

"Gångtunneln var grå och jag ville fylla den med berättelser och färg för att lysa upp den", säger Valeria Montti Colque.

Att gå igenom tunneln är som att kliva in en magisk värld där allt kan hända. Där skilda kulturer och världar samsas med varandra. Och där djur och natur intar en viktig plats i tillvaron. Tack vare bildrikedomen kan du upptäcka något nytt varje gång du passerar tunneln. Passa på att titta lite extra nästa gång du har vägarna förbi.

Med Upptäck historien får du bekanta dig med kulturarvet genom olika teman som medeltida kyrkor och slotts- och herrgårdsmiljöer för att nämna några. Appen använder, förutom text och bild, även AR (förstärkt verklighet) för att du ska komma närmare historien.

Visste du att det finns ett nittiotal kyrkor som är 1000 år gamla? Det handlar om ett kulturarv från medeltiden som fortfarande används och här finns otroligt mycket att upptäcka. Järfälla kyrka stod klar vid slutet av 1100-talet och dopfunten i kyrkan är från den tiden. Under 1300-talet utvidgades kyrkan åt väster. Härefter har förändringar gjorts under århundraden men den ursprungliga delen av kyrkobyggnaden är fortfarande synlig.

Om du är intresserad av gustaviansk tid är Sturehovs slott en pärla. Här finns också bevarade ekonomibyggnader och en fantastisk parkmiljö. Vill du ta del av de vackra interiörerna så bör du hålla utkik efter de guidade visningarna som ges på slottet.

Tidigare i år kom en ny guide i appen om den sverigefinska historien i Stockholms län. Stockholm hade en stor arbetsinvandring på 1960- och 1970-talen, men den finska närvaron i Stockholm började långt tidigare. På Norsborgs herrgård fanns det redan på medeltiden en finskspråkig notarie som tog emot frågor och klagomål på finska till kungen.

Kulturhistoria längs spåret var appens första guide och i den lär vi oss om hur Stockholms kranskommuner växte fram vid sekelskiftet, först som stationer längs de nya tågspåren och sedan som mindre villasamhällen. Stuvsta skulle bli nya Djursholm och Stuvstabolaget arbetade hårt för att bygga ett stationshus vid Västra stambanan. Först 1918 stod stationshuset klart. Den står fortfarande kvar, men används inte längre som stationsbyggnad.

Ladda ner apparna, packa utflyktskorgen och upptäck vårt fantastiska län i vårsolen. ✦

APPFAKTA

Upptäck konsten
Appen utökas kontinuerligt med minst en kommun per år. I nuläget ingår offentlig konst i följande kommuner:
Huddinge, Nacka, Lidingö, Haninge, Solna, Södertälje, Täby, Upplands-Bro, Värmdö, Österåker

Upptäck historien
Appen utökas kontinuerligt med tematiska guider. I nuläget ingår platser från: Ekerö, Haninge, Huddinge, Botkyrka, Tyresö, Järfälla, Upplands-Bro, Vallentuna, Österåker. Guiderna i dag är Kulturhistoria längs spåret, Medeltida kyrkor, Slotts- och herrgårdsmiljöer, Sverigefinska berättelser, Runstenarnas landskap.

Charlottenburgs gård. Foto: Nina Vetter.

Solna hembygdsförening fyller 100

Upprinnelsen till Solna hembygdsförening står att finna i tidens anda och dess många skeenden; nationalromantiken, Hazelius Skansen, industrialismen, politiska influenser som rösträttsrörelsen, fackföreningarna samt efterkrigstidens misär. Nu satsar man för framtiden.

TEXT: NINA VETTER, SEKRETERARE, SOLNA HBF

”En stor satsning gör föreningen i skolan med tävlingen ”Vem vet mest om Solna”. Vi har undervisning i årskurs tre då klasserna får komma på besök på Charlottenburg samt avsluta med en högtidlig tävling i kommunfullmäktigesalen.”

Solna var för 100 år sedan en landsbygdskommun med större och mindre gårdar och med fyra municipalsamhällen. I dag en tätbebyggd storkommun, på väg att växa ihop med Stockholm.

Föreningens första 40 år, från bildandet 1921, präglades av ett tätt samarbete med kyrkan genom att kyrkoherdar satt i styrelsen. Från 1950-talet hade kommunen stort inflytande genom borgmästaren som ordförande. Sedan dess kan man säga att skolan varit i fokus genom de många lärare som varit med i styrelsen och som medlemmar. Från 1980-talet har vi haft fyra kvinnor i rad som ordförande.

Föreningen har haft två inriktningar i sitt arbete: att bevara det gamla och att undervisa barnen i hembygdskunskap. Vi fortsätter så och idag är vår vision att vi ”lär av historien, lever i nuet och bryr oss om framtiden”.

Grundarna av föreningen ville bevara det gamla och samlade på föremål främst från den hotade bondekulturen samt fornminnen. Först efter 15 år fick de möjlighet att starta ett museum vilket skedde i Falkenerarbostället, ett 1700-talshus i kyrkans ägo. Här kunde de ta emot skolklasser och allmänhet. 1967 fick föreningen halva Charlottenburgs Gård att dela med kommunens representationsvåning. Där finns nu museet med utställningsrum, ett skolmuseum, en modell av gamla Hagalund och kaffeservering på söndagarna.

En stor satsning gör föreningen i skolan med tävlingen ”Vem vet mest om Solna”. Vi har undervisning i årskurs tre då klasserna får komma på besök på Charlottenburg samt avsluta med en högtidlig tävling i kommunfullmäktigesalen.

Årligen delar vi ut ”Kulturmiljöpriset” till någon som utfört något i linje med vår verksamhet. Vi har också två utställningar per år, till exempel ”Råsunda fotbollsstadion” och ”Hagalund”. Vi fortsätter förstås insamling och registrering av intressanta föremål och bilder. En stor inventering av allt i Charlottenburgs gård pågår. Föreningen ordnar med återkommande medlemsaktiviteter, till exempel Novemberfest och Luciafirande och vi har också 6–8 kvällsföredrag per år. Pandemisommaren 2021 började vi med lördagsvandringar i Solna och konstföredrag på onsdagarna i vår trädgård.

Jubilaren Solna Hembygdsförening har ca 750 medlemmar och är en pigg och aktiv hundraåring (inget politiskt parti i Solna har så många medlemmar) och vi har nu gått in i den digitala eran och finns som Facebookgrupp: Solna Hembygdsförening. ✦

Falkenerarbostället, Solna hembygdsförenings första museum.

Brännkyrka hbf:s styrelse 1949.

Medborgarfest vid centralhuset i Salem, 1940.

Var tid har sin hembygdsförening

Under 1920-talet tog grundandet av hembygdsföreningar i Stockholms län ordentlig fart. Det betyder att vi nu, under 2020-talet, kommer att kunna fira ett flertal hundraåringar bland medlemmarna i länsförbundet.

TEXT: LENNART ROSANDER

De 120 hembygdsföreningar som idag ingår i Stockholms läns hembygdsförbund har tillkommit under en period av 130 år, från 1891 till och med 2021. Påpekas ska dock att länet rymmer fler hembygdsföreningar än så. Ett mindre antal har valt att inte ansluta sig till länsförbundet. Vissa har varit med en period för att sedan gå ur medan andra först stått utanför och senare anslutit sig.

Hembygdsrörelsen i sin helhet har sina rötter i det sena 1800-talets snabba samhällsomvandling när Sverige tog steget från jordbruks- till industrisamhälle. I spåren följde ett växande intresse för såväl förfluten tid som för framtiden där historieintresset användes både som en reaktion mot de stora samhällsförändringarna men också för att hämta inspiration och kunskap för att möta framtidens utmaningar. Från sekelskiftet 1900 och fram till första världskrigets utbrott 1914 var perioden då grundandet av hembygdsföreningar kom igång på allvar.

Först ut var Dalarna där ett stort antal föreningar tillkom under denna tid. Redan 1915 hade antalet blivit så stort att man bildade den regionala organisationen Dalarnas hembygdsförbund. Hembygdsrörelsens tidiga framväxt i Dalarna verkade sedan som inspirationskälla för grundandet av hembygdsföreningar i övriga landet.

Återvänder vi till Stockholms län så är det tydligt hur benämningen ”hembygdsförening” är ganska ovanlig bland de äldsta föreningarna. Vanligare är istället ”fornminnes”- och ”föreläsnings”-föreningar i olika kombinationer som till exempel Söderby-Karls fornminnes- och föreläsningsförening, grundad 1918. Först mot slutet av 1920-talet och under det följande årtiondet blir benämningen ”hembygdsförening” allmän.

Under 1920-talet när hembygdsrörelsen i större omfattning etablerade sig i Stockholms län tillkom åtta

”De 120 hembygdsföreningar som idag ingår i Stockholms läns hembygdsförbund har tillkommit under en period av 130 år, från 1891 till och med 2021. Påpekas ska dock att länet rymmer fler hembygdsföreningar än så. Ett mindre antal har valt att inte ansluta sig till länsförbundet. Vissa har varit med en period för att sedan gå ur medan andra först stått utanför och senare anslutit sig.”

nya föreningar. Att jämföras med perioden från 1891, då den äldsta föreningen (Björkö-Arholma Sjömannaförening) grundades och fram till 1919, en tidsperiod på knappt 30 år, då endast fem föreningar såg dagens ljus. De föreningar som grundades under 1920-talet förenades i en pionjäranda där intresset för fornlämningar och hembygdsvård gick hand i hand, inte sällan ackompanjerad av en ganska storvulen lokalpatriotism. Solna hembygdsförenings grundande 1921 beskrivs på sid 9.

Några andra föreningar som kom till under detta decennium var Samfundet Djursholms Forntid & Framtid 1923, Länna Hembygdsförening 1925, Värmdö Skeppslags Fornminnesförening 1927 samt Häverö-Edebo Hembygdsförening 1928.

Under de följande hundra åren fram till våra dagar har föreningsgrundandet varit ganska ojämnt fördelat där vissa perioder varit mer intensiva än andra. Den första av dessa perioder, efter 1920-talets pionjärår, var 1940-talet. Andra världskriget präglade i hög grad detta årtionde och som ett av många uttryck för krigsårens behov av gemensam samling mot ett yttre hot kan de många nytillkomna hembygdsföreningarna ses. Hembygdsrörelsen tog aktiv del i arbetet att stärka försvarsviljan där fosterlandskärleken vilade på lika delar nationell och lokal patriotism. Inte mindre än 19 hembygdsföreningar grundades under 1940-talet, många av dessa under krigsåren 1940-1945. Några exempel är Danderyds Hembygdsförening 1941, Täby Hembygdsförening 1942, Huddinge Hembygdsförening 1944 samt Sorunda Hembygdsförening 1945. Den senaste epoken av intensivt föreningsgrundande sträcker sig över en tjugoårsperiod mellan 1970 och 1989. Nu tillkom 42 nya föreningar, 18 under 1970-talet, hela 24 under 1980-talet, som därmed är det årtionde som innehar rekordet i föreningsgrundande under hela den undersökta perioden. Det växande lokala miljöintresset har framhållits som orsak till det uppsving föreningsgrundandet fick under dessa år. Men tidens radikala strömningar hade också lyft fram folkets historia, inte sällan i ett lokalhistoriskt perspektiv. Under dessa årtionden genomgick Sverige också en genomgripande industriell omdaning, när hela industrigrenar försvann, som till exempel varven och textilindustrin.

Det förnyade lokalhistoriska intresset nådde också hembygdsrörelsen och tillsammans med ett allt starkare engagemang i frågor som gällde den egna miljön skapades en grogrund för många nya hembygdsföreningar. Nya föreningar under denna tid var Ösbey Hembygdsförening 1970, Tyresö Hembygdsförening 1972, Järna Hembygdsförening 1976, Hässelby Hembygdsförening 1978, Muskö Hembygdsförening 1980, Blidö sockens hembygdsförening 1982, Farsta Hembygdsförening 1983, Pythagoras vänner 1985, Föreningen Sjuhundraleden 1986 samt Torö Hembygdsförening 1988.

Med det intensiva föreningsgrundandet under dessa år uppstod också ett allt starkare behov av samordning inom hembygdsrörelsen i Stockholms län. Som vi sett hade Dalarna fått sitt regionala förbund redan 1915 medan Stockholmsregionen ännu i början av 1970-talet saknade en sådan organisation. Orsaken till denna senfärdighet får sökas i förhållandet mellan län och landskap. Medan många av hembygdsrörelsens regionala förbund omfattar ett landskap, bestod och består, Stockholms län av två landskap, Uppland och Södermanland. Detta innebar att hembygdsförbunden i dessa två landskap också organiserade föreningarna i Stockholms län innan det nya länsförbundet skapades 1975. Men landskapstillhörigheten är en stark identitetsmarkör och flera hembygdsföreningar har därför, även efter 1975, valt att ha dubbel tillhörighet, såväl till länsförbundet i Stockholms län som till förbunden i Uppland eller Södermanland. ✦

Dockor i moradräkt.

Dockmorans dockmuseum

På Älmsta Gård i Sörmland, mellan Järna och Nykvarn, bor Lotta och Palle Ottosson sedan över 50 år. De bor tillsammans med närmare 1500 dockor. Älmsta Gård är en levande gård med anor från 1880-talet. Under 50 år har Lotta Ottosson samlat dockor. Till slut blev de så många att hon bestämde sig för att öppna ett dockmuseum som invigdes 2014.

TEXT: BRITTMARIE URVE FOTO: SVEN-ÅKE WAHLSTRÖM

Lotta har samlat dockor sedan 1964. Det började med en semesterresa med mamma och pappa till Dalarna. Där köpte hon sina första dockor, ett par i Daladräkt. Sedan fortsatte det med samlande av souvenirdockor från hela världen, tills hon gick en kurs i början av 80-talet och lärde sig göra mjuka dockor, s.k. antroposofdockor.

Deltagarna skulle göra varsin docka, men Lotta gjorde minst åtta dockor. Glorexdockorna, en schweizisk modell, som kom på 80-talet, blev nästa projekt för Lotta. De har målade ansikten med trikåöverdragen plast och peruker till skillnad från de mjuka dockorna som har olika frisyrer av garn. På 90-talet gick Lotta en kurs i att göra porslinsdockor. Då tog hon nästa steg och köpte en ugn och en del formar och annat som man måste ha för att göra porslinsdockor. Hon gick med i Stockholms Dockmakare och träffade likasinnade.

I Lottas samling finns en del antika dockor i porslin, men huvudsakligen består samlingen av moderna dockor. Från 2000-talet har hon samlat på sig många fina konstnärsdockor gjord bland annat av Annette Himstedt, en av Lottas favoriter. Här finns vagnar, dockmöbler, mjukisdjur och allehanda andra ting, en del gamla, för att åskådliggöra dockorna. Miniatyrdockorna bor naturligtvis i miniatyrhus eller miniatyrskåp där de lever i olika miljöer. Lotta har tillverkat en del inredning själv, men köper på mässor och butiker för att kunna tapetsera, möblera och smycka deras hem.

Bakom glasväggar i husets flygel finns hundratals dockor som Lotta samlat på sig sedan hon började vid 15 års ålder.

De har blivit som barn, berättar Lotta, och precis som djuren på gården har många av dem namn. Men Lotta kommer inte ihåg vad de heter utan måste ha namnen uppskrivna.

Lotta är själv mormor och när hennes barnbarn var liten så sprang han och satte sig bland alla dockor och då skulle hans mamma komma in och säga ”Oj, nu har mormor skaffat en ny docka.”

Lotta har många gånger fått frågan om hon skulle kunna kasta någon docka. ”Nej, det skulle jag inte kunna. När dockorna flyttades till museet gick två dockor sönder, huvudet sprack på den ena dockan. Men säger Lotta, dockan kommer att återuppstå med ett nytt huvud.”

Framtiden kan vara oviss. Just nu har Lotta vårdnaden om dockorna och hon tänker att även när hon inte längre kan hålla reda på dem ska de ändå finns kvar tillsammans. Var vet Lotta inte just nu.

Lotta har verkligen trivts med att ha dockorna omkring sig och att ha möjlighet att visa dem för andra intresserade med barnasinnet i behåll. Lotta kallas för dockmoran och har sitt museum öppet på somrarna där hon tar emot gäster från när och fjärran. Går även att besöka museet vintertid efter överenskommelse med dockmoran.

Ta gärna med en lunch/kaffekorg och slå er ned i Lotta och Palles trädgård för en stunds avkoppling. Passa också på att hälsa på alla djur som finns på gården; hästar, kor, getter, får, kaniner, höns, duvor, gäss och ankor, hundar och katter. ✦

Överst: Lotta som driver dockmuseet. Underst: Dockor i Taxingedräkter.

UDDA MUSEER

Upptäck konsten

Det finns ett stort antal museer i Stockholmstrakten. Här är några som kanske inte är så kända. Gå gärna på upptäcksfärd!

K A Almgrens sidenväveri, *kasiden.se/*
Dockmorans museum, lightcap. *wixsite.com/dockmoran*
Stockholm toy museum – leksakssamling, *toymuseum.se/*
Bolindermuseet, industrihistoriskt museum, *bolindermuseet.se/*
Hagalunds tvätterimuseum, *tvatterimuseet.se/*
Hässelby hembygdsmuseum, *hembygd.se/hasselby?DocID=537*
Järfälla hembygdsmuseum, *hembygd.se/jarfalla/hembygdsmuseer/jarfalla-hembygdmuseum*
Nacka hembygdsmuseum, *nacka.se/uppleva--gora/kultur-och-museer/museer-och-utstallningar/nacka-hembygdsmuseum/*
Roslagens sjöfartsmuseum, *sjofartsmuseet.se/*
Skärgårdsmuseet, *skargardsmuseet.org/*

Foto från vänster:
Midsommar 1952, Danderyd.
Spade vid Åkers kanal, Österåker.
Spinnrock, Täby, cirka 1900.
Ytterbystugans interiör.
Risbylestenen, Täby.
Bielkenstiernska gravkoret i Österhaninge kyrka.
Musiker vid Mariebergs dansbana, Ornö.
Midsommarfest vid Rönninge by.
Samtliga foton ur databasen kulturarvstockholm.se

KRÖNIKA

Skydda det lokala kulturarvet

På årets första redaktionsmöte för Ledungen är det första gången vi ses ”på riktigt” på väldigt länge. Det är så trevligt och tryggt och … vanligt. Vi pratar om vad sommarens dubbelnummer ska innehålla. Jag tycker vi ska lyfta fram bilder ur databasen Kollektivt Kulturarv. Det är vårt samarbete med länsmuseet där 16 föreningar digitaliserar och lägger in sina fotografier och registrerar sina föremål. Numera lägger även länsförbundet in sitt bildarkiv där.

Jag letar bilder på olika sommartraditioner, hembygdsrörelsen är ju ändå mästare på det immateriella kulturarvet och för många bygder är hembygdsföreningen själva navet i firandet av till exempel midsommar. Vad finns mer då? Nationaldagen, kräftätande, surströmming och såklart lokala traditioner som olika roddtävlingar.

Bildletandet börjar, sökningen ger 100 bilder som taggats med midsommar, 6 bilder som taggats med nationaldagen – alla dessa är från förbundets firande av nationaldagen på Skansen under Hembygdens år 1996. Jag testar att söka på 6 juni och vips har jag fler träffar, men midsommar intar en ohotad förstaplats. Varken kräftor eller surströmming finns i databasen, det kanske är ett mer privat firande. Vilka händelser väljer vi att fotografera och sedan spara egentligen? Efter en snabb koll med Nina Hjulhammar som arbetar med digitaliseringen av förbundets bilder kan jag säga att det främst är olika möten, kurser och besök hos föreningar och andra hembygdsförbund som fotograferas. Det speglar vår verksamhet och är en plats för gemensamma minnen men är kanske inte alltid så spännande för utomstående att kolla på.

På kvällen efter mitt bildletande deltar jag i Kvinnohistoriskas webbinarium Arkivens makt. Biträdande riksbibliotekarien Lars Ilshammar sitter i ett hav av Ukrainas nationalblomma solrosen på sin skärm och börjar sitt föredrag med utgångspunkt i kriget och makten över historien. Här framstår kulturarvet och de historiska kvarlevorna som ett synligt och konkret bevis på Ukrainas rätt att existera som en egen erkänd nation. Därför blir också bibliotek, arkiv och museer givna måltavlor för

den ryska aggressionen. Det är ingen slump att erövrare ofta startar med att bränna arkiv. Att radera historien är ett framgångsrikt sätt att skapa kollektiv minnesförlust. Arkiven bevarar våra minnen och identiteter, utan arkiven riskerar vi att drabbas av samhällelig demens.

Morgonen efter läser jag om den ukrainska konservatorn Lilia Onysjtjenko med ansvar för att vårda och skydda gamla byggnader och världsarv i Lviv. Hon beskrivs som en kommunal tjänsteman som vanligtvis varken hörs eller syns men nu hamnat i händelsernas centrum. För att skydda kulturarvet som är en viktig del av den kulturella identiteten slås statyer in i bubbelplast, man säkrar kyrkornas mosaikfönster genom masonitskivor och tejpar insidan på byggnaders glasfönster. Vad skulle jag göra om krig skulle bryta ut i Sverige? Vilket är mitt ansvar? Våra digitaliserade bilder ligger i länsmuseets databas så de borde väl vara säkra. Vårt arkiv ligger hos stadsarkivet, borde också vara säkert. Skulle jag åka till hembygdsföreningarna och slå in spinnrockar i bubbelplast? Köra flyttkartonger med arkivhandlingar till kommunarkivet som kanske gjort tillfällig plats för det lokala kulturarvet? Jag vet inte var jag skulle börja.

Vi måste börja prata om detta, ha en strategi och beredskapsplan. Det lokala kulturarvet är knappast skyddat på samma sätt som de statliga klenoderna men är ju väldigt viktiga för den lokala och nära historien. Visst kan jag ibland tycka det är onödigt att så många hembygdsmuseer ser likadana ut och tycka att det finns alldeles för många rävtassar som suddar på griffeltavlorna, baktråg och issågar, men vad jag skulle sörja om de inte längre fanns. Jag börjar uppskatta våra vardagliga bilder från möten och besök, de är en del av hembygdsrörelsens historia. Man vet inte vad man saknar förrän någon hotar med att ta det ifrån en! ✦

Ann Pettersson
hembygdskonsulent,
Stockholms läns hembygdsförbund

Tor och Oden-ristning. Foto: Nils Ringstedt.

Märkliga ristningar i Bromma

TEXT: NILS RINGSTEDT

I Ledungen 2 år 2020 skrev jag om de ristningar i Bromma som Augustiorden lät rista till minne av Gustav III:s statskupp den 19 augusti 1772. Bland andra intressanta ristningar i Bromma är dels en ristning av Oden och Tor i Riksby, dels en ristning av ett ansikte på ett block i Åkeshov. Dessutom finns en så kallad ”vallpojkeristning”.

Ristningen av Oden och Tor (RAÄ 29) kan ses på sydvästsidan av en lodrät klippa i skogen norr om Kvarnbacksvägens hörn med Hemslöjdsvägen i Riksby. Bromma hembygdsförening har valt ristningen som logotyp. Idag är ristningen inte så tydlig – behöver fyllas i på nytt med röd färg (se foto). På ristningen kan korpar ses på Odens vänstra axel. Tor bär ett svärd och en Torshammare. Ristningsytan är cirka 65 x 54 centimeter. Djupet på ristningen är cirka 0,1-0,2 centimeter enligt Fornminnesregistret. Ovanför ristningen kan svagt skönjas ordet AGDA som någon huggit in.

En gång slingrade sig den första kyrkvägen troligen fram med samma sträckning som Kvarnbacksvägen. Inte långt från bergkullen med ristningen men längre österut går Brommas äldsta väg in förbi det största gravfältet Linta (med ett hundratal gravar). Det är Linta gårdsväg (gamla Gliavägen). Den kan vara från vikingatid.

Hur gammal är ristningen? Olika synpunkter finns. En lokalhistoriker anser att den är från cirka år 1000. En annan tror att den är från 900-talet men är också tveksam om den över huvud taget är forntida. Själv har jag funderingar om den kanske är från den tid då Sveriges mytologi och forntid var aktuell i nationellt medvetande. Det skulle kunna vara 1600-talet eller 1800-talets nationalromantiska period.

En känd hällristningsforskare, Sven-Gunnar Broström har granskat ristningen. Muntligen har han uttryckt tanken att ristningen kan vara från vikingatid, kanske kring 800 eller senare. Det skulle vara intressant om så är fallet. Kanske det är den rätta tiden eftersom strax nordväst om ristningen finns i skogsdungen ett gravfält från yngre järnålder med cirka 10 gravar varav två högar, sex runda och en rektangulär stensättning.

Inte långt från Åkeshovs slott finns två bevarade stugor, Åkeshovs mjölnarstuga och Åkeshovs smedsstuga. De nämns i husförhörsprotokoll redan 1807-1810. Ett tjugotal meter sydost smedsstugan fann jag en märklig ristning ovanpå ett stort block för några år sedan. Det är ett inristat människohuvud (se foto). Ristningen anmälde jag för registrering och den har nr RAÄ Stockholm 2018 och benämns ”övrig kulturhistorisk lämning”. Med tanke på stugans ålder kan ristningen kanske vara från 1800-talet när stugan var i bruk. I närheten finns spår av en nu försvunnen smedja. Stugan beboddes fram till 1930-talet. Det kan därför inte uteslutas att ristningen gjorts i början av 1900-talet. På andra ställen i Bromma har jag påträffat flera sentida ristningar i form av inhuggna namn.

En intressant ristning (RAÄ 79) finns i Södra Ängby på ett berg ovanför Blackebergsvägen och mitt emot Jehanders sandupplag. Man når ristningen genom att gå ner för bergssluttningen med utgångspunkt i hörnet av Pilos väg och Ängbyhöjden. Ristningen är cirkelrund och cirka 72 centimeter i diameter. Den föreställer 12 sammanhängande kättinglänkar i en ring. Varje länk är cirka 21 x 11 cm. I ringens mitt kunde jag en gång se bokstäverna PKG. Då var den ifylld med grön färg som nu är borta. På Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) fann jag anteckningar om ristningen. Enligt ATA är den gjord i samma teknik som vallpojkar en gång använde sig av. Ingen vet hur gammal ristningen är. Det finns dock spår av en torpgrund i närheten, Pihlstugan. I marken finns mycket vintergröna (Vinca minor) som tyder på bosättning. Pihlstugan nämns redan 1707 i sockenstämmoprotokoll. Stugan kan ha funnits på olika platser i området. På 1745 års karta ligger stugan närmare stranden. Där vintergröna nu finns är också en fördjupning – kanske grunden. Jag har anmält denna och i registret har stugan nu nr L:2021:2305. Längre åt väster i skogen har jag påträffat ytterligare en husgrund med sockel av natursten.

Gissningsvis var Pihlstugan en gång en så kallad backstuga. Under 2021 har jag påträffat flera grunder till gamla torp i Bromma. ✦

På spaning efter Brommas historia: Människor och bebyggelse under 5000 år

Av Nils Ringstedt. Bokförlaget Vinghästen. Bromma 2022.

Nils Ringstedt är, utan jämförelse, den skribent som bidragit med flest artiklar och notiser i Ledungen under alla år sedan starten 1982. Med doktorsexamen i arkeologi väger hans bidrag, inte oväntat, över åt det förhistoriska hållet men han har också levererat ett flertal texter om företeelser från senare århundraden. Inte minst från det bebyggelsehistoriska fältet. Men utöver alla artiklar i denna tidning så har Nils Ringstedt varit en lika flitig författare i Bromma Hembygdsförenings årsskrift Brommaboken. Här, i denna bygd, finns alltså hans rumsliga fokus i det annars breda kulturhistoriska författarskapet.

För alla historieintresserade där Bromma intar en särskild plats finns nu en gedigen sockenmonografi där Ringstedt samlat sitt breda kunnande på drygt 300 sidor. Det är en stadig hand som leder oss genom de 5000 åren från stenålder till nutid. Boken är av ett slag som man inte ser så ofta numera. Redigt och systematiskt redogörs för bygdens utveckling. Först genom de förhistoriska perioderna sten-, brons- och järnåldern, därefter via medeltiden till nyare tid fram till våra dagar. Genom hela denna långa tidsvandring är bebyggelsehistorien den rösade leden. Genom en snygg layout med ett stort antal färgbilder känns denna faktaintensiva bok aldrig tung. Att texten

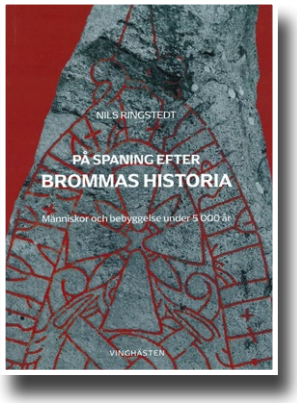

flyter lätt tillsammans med författarens pedagogiska förmåga bidrar också i hög grad.

Lennart Rosander

> ***Boken är av ett slag som man inte ser så ofta numera. Redigt och systematiskt redogörs för bygdens utveckling.***

Hundra år med Solna hembygdsförening 1921-2021

Av Ann-Katrin Hatje. Solna hembygdsförening 2021.

Hundra år är en aktningsvärd ålder också för en hembygdsförening. När Solna hembygdsförening förra året kunde sälla sig till den exklusiva skara hembygdsföreningar som fyllt tresiffrigt så valde man att, förutom ett rejält firande, manifestera detta med en snygg jubileumsbok skriven av en professionell historiker. Ett gott val. Kalas är för stunden, böcker för framtiden.

I förordet framhålls att Solna hembygdsförening hör till de äldre i landet vilket kan diskuteras. När det gäller föreningens ålder jämfört med andra i vårt län kan jag dock bekräfta att Solna hör till de äldsta. För några år sedan hade jag anledning att titta närmare på tillkomstår för hembygdsföreningar anslutna till länsförbundet. Då står det klart att från 1891 då den första föreningen grundas och fram till och med år 1920 tillkom totalt fem föreningar. Sedan kommer Solna hembygdsförening på plats nummer sex. Förbundet omfattar i dag 120 föreningar.

Jubileumsboken är av det där trevliga slaget som inbjuder till en lugn stund i läsfåtöljen. Knappast till sträckläsning, därtill är den för omfattande och faktarik. Men texten har gjorts läsvänlig genom att kapitlen lättats upp med ett stort antal underrubriker och man lockas till läsning än här och än där. Till att det snarare är en bläddерbok bidrar också det omfattande bildmaterialet.

Texten har naturligtvis föreningens verksamhet under de gångna hundra åren i fokus. Men det hindrar inte att vi också får ta del av huvuddragen i Solnas utveckling under samma tid. Denna växelverkan speglar hembygdsföreningens centrala roll som en viktig aktör i samspelet med det omgivande samhället. En roll som borde vara självklar för fler hembygdsföreningar.

Lennart Rosander

Boken har nominerats av juryn i Stockholms läns hembygdsförbund som Årets hembygdsbok. Priset delas ut i slutet av 2022. Utmärkelsen Årets hembygdsbok har delats ut varje år sedan 2012.

De förhistoriska gårdarna i Ribby: Arkeologisk undersökning vid Ribby ängar.

Av John Hamilton och Fredrik Larsson. Haningebygden Nr 40. Haninge Hembygdsgilles skriftserie 2022.

Den arkeologiska undersökningsverksamhet som under namnet ”Arkeologerna” bedrivs vid Statens historiska museer genomförde hösten 2016 en undersökning av en gårdslämning vid nuvarande Ribby ängar. Ett område öster om Västerhaninges centrala delar mellan tätorten och motorvägen till Nynäshamn. De välbevarade lämningarna efter gården tillsammans med dess mer än tusenåriga historia har givit en god utgångspunkt för en bredare berättelse om de förhistoriska gårdarna i detta område.

Rapporter från arkeologiska undersökningar brukar inte vara särskilt läsvänliga för en bredare publik. Denna skrift utgör dock ett trevligt undantag. Rikt illustrerad med bra kartor och fina teckningar kan jag rapportera att den också fångar en läsare utanför den arkeologiska fackkretsen.

Lennart Rosander

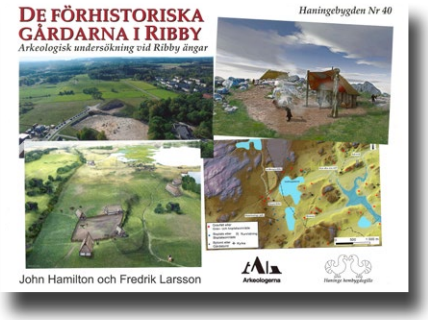

Hästängsudd – en kärlekshistoria: Samlade texter 2019-2021

Av Ingwor Åhlström. Egen utgivning 2021.

Det är inte bara hembygdsföreningar som bedriver lokalhistoriskt dokumentationsarbete i vårt län. På dessa sidor har jag genom åren skrivit om ett flertal böcker som tillkommit genom privata initiativ. Ledungens förklarande undertitel är ”Kultur och miljö i Stockholms län” så därför finns det all anledning att uppmärksamma också enskilda insatser för att bevara kunskapen om en plats historia. Platsen det nu handlar om är Hästängsudd i den södra delen av Österåkers kommun, nära gränsen mot Vaxholms kommun.

Just den oroande vetskapen om att äldre generationers levda erfarenheter av Hästängsudds historia höll på att gå förlorad blev en viktig utgångspunkt för att starta insamlingsarbetet av personliga minnen och bilder. Ytterligare ett skäl var en inte ovanlig administrativ förändring där kommunen, i detta fall, helt sonika införlivat Hästängsudd med det närbelägna Svinninge. Många nyinflyttade kom därigenom att sakna den förankring i lokalsamhället som är så central för alla som bott länge på Hästängsudd.

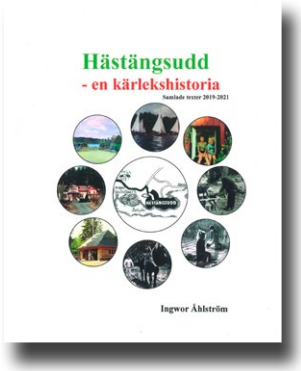

De många nedtecknade personliga berättelserna som författaren samlat in utgör bokens ryggrad. Tillsammans med ett stort antal bilder ur privata samlingar och album blir det en rik berättelse och ett stycke lokalhistoria som genom Ingwor Åhlströms initiativ nu bevaras för eftervärlden.

Berättelserna från Hästängsudd är unika och allmängiltiga på samma gång. Med sin tyngpunkt i förra århundradet speglar de en utveckling som präglat ett stort antal platser runt om i Stockholms län. Men de är också en del i den övergripande nationella berättelsen om välfärdsstatens framväxt.

Lennart Rosander

De många nedtecknade personliga berättelserna som författaren samlat in utgör bokens ryggrad. Tillsamman med ett stort antal bilder ur privata samlingar och album blir det en rik berättelse och ett stycke lokalhistoria som genom Ingwor Åhlströms initiativ nu bevaras för eftervärlden.

Vårbergsporträtt: Rapport från en förort

Av: Bo Larsson text, Johan Stigholt foto. Stockholmia förlag. Stockholm 2021.

I vår tids medialt uppskruvade tonläge om gängkriminalitet och utsatta områden behövs de detaljerade, nyanserade och problematiserande skildringarna av livet i våra förorter. Under de senaste tio åren har Stockholms stadsmuseum, bland annat genom intervjuer, systematiskt arbetat med att samla in material som möjliggör just sådana skildringar. Det senaste resultatet av detta arbete presenteras nu i boken *Vårbergsporträtt*.

Tolv personer berättar här om sina liv samt tankar och erfarenheter av att bo i Vårberg. Intervjuerna har återgivits så att personerna berättar i jag-form vilket tillsammans med de fina porträttbilderna ger läsaren en stark närvarokänsla. Insprängda mellan personporträtten finns mera allmänt hållna skildringar av stadsdelens planering, framväxt och dagens problem med narkotika och kriminalitet.

Jag har i olika sammanhang framfört att samtidsdokumentation också regelmässigt borde ingå i hembygdsföreningarnas verksamhet. Det finns en slagsida åt det historiska menar jag. Men samtiden blir snart historia så varför inte passa på att dokumentera när den finns mitt framför oss. *Vårbergsporträtt* är ett utmärkt exempel på hur man kan gå till väga när ett område, en plats eller en företeelse ska dokumenteras.

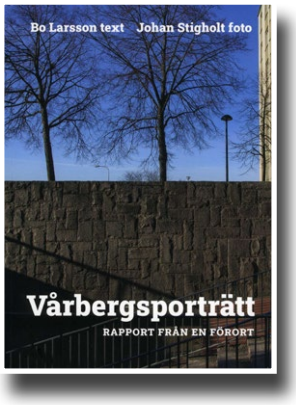

Vårbergsporträtt ger en nyansrik bild av livet i en av Stockholms förorter, på ett välgörande avstånd från massmedias endimensionella rubriker.

Lennart Rosander

> ***Vårbergsporträtt är ett utmärkt exempel på hur man kan gå till väga när ett område, en plats eller en företeelse ska dokumenteras – en nyansrik bild av livet i en av Stockholms förorter, på ett välgörande avstånd från massmedias endimensionella rubriker.***

Rospiggen 2022

Årsbok för Roslagens Sjöfartsminnesförening

Jag har tidigare framhållit den ämnesmässiga bredden som är Rospiggens signum. Årsboken 2022 lär inte göra någon besviken i det avseendet. Här rymmes historia och samtid, krig och fred, lokalt och globalt på de 126 sidorna. Här kan alla hitta något av intresse.

Två jubileer uppmärksammas. Dels att det 2022 är femhundra år sedan tillkomsten av den svenska örlogsflottan, dels att Norrtälje stad för fyra hundra år sedan fick sina stadsprivilegier. Men den vars håg står åt senare tiders segel- och ångfartyg får också sitt lystmäte. I tid och rum tas ytterligare ett steg när vi får följa den moderna containersjöfarten på såväl Östersjön som genom Nordostpassagen. Den senare rutten, norr om Ryssland, spar tid jämfört med att gå genom Suezkanalen men har blivit tillgänglig för kommersiell trafik utan isbrytarhjälp genom den globala uppvärmningen – ett av samtidens största hot.

En artikel som i förstone kan tyckas ligga lite vid sidan av fartyg och hav är berättelsen om fiskhandlare Bertil Lövgren. Den tar oss tillbaka till mitten av förra århundradet och beskriver den för tiden så typiska servicen på landsbygden med rullande butiker. Bertil köpte sin första skåpbil 1947 och sålde fisk på Väddö och senare också på Häverö. Artikeln är ett viktigt lokalhistoriskt bidrag och har naturligtvis en självklar plats i Rospiggen med sitt breda perspektiv på människan – såväl på havet som vid kusten.

Lennart Rosander

Uppland 2021

Årsbok för medlemmarna i Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund. Redaktör Herman Bengtsson. Upplands Fornminnesförenings förlag. Uppsala 2021.

Inte heller årets utgåva av Uppland gör en besviken vad gäller ämnesbredd och tidsdjup. Från kyrkvaktarrockar via guldskinnsbroderi och vinbergssnäckor till Ingmar Bergman och den medeltida uppländska kyrkokonsten kan kanske verka som en planlös färd utan sammanhang. Men med den trygga rumsliga hemvisten i Uppland och ett brett kulturhistoriskt perspektiv blir årets resa inte alls så halsbrytande som en första genomläsning av innehållsförteckningen kan ge intryck av. Tvärtom, en spännande provkarta på mänsklig verksamhet under olika tider och i skilda sociala miljöer.

Jag har tidigare framhållit det återkommande men lite undanskymda avsnittet i slutet av årsboken under rubriken ”Från hembygdsarbetet”. Här ges innehållsrika beskrivningar av arbetet i de olika hembygdsföreningarna som ingår i Upplands hembygdsförbund. Det är alltid nyttigt att se vad andra föreningar gör så därför slår jag ett slag för detta kapitel igen.

Lennart Rosander

Notiser

Text: Ann Pettersson (AP), Ingrid Jacobsson (IJ)

Hagstaeken amputerad

Ekar engagerar, ni kommer väl ihåg ”Radiohuseken” som fälldes 2011 under stora protester. Hagstaeken i Huddinge löper nu risk att gå samma öde till mötes. Eken är Huddinges äldsta träd, ca 500 år gammalt och fridlyst sedan 1933, därför att den var ”synnerligen ståtlig”.
2020 upphävdes fridlysningen av Länsstyrelsen därför att trädet påstods vara en trafikfara vid utbyggnaden av Tvärförbindelse Södertörn. Detta beslut överklagades dock till regeringen av Huddinge kommun samt Vårby-Fittja Hembygdsförening, Huddinge Hembygdsförening och Huddinge Naturskyddsförening. Något slutgiltigt beslut har ännu inte meddelats.

Men Länsstyrelsen beslutade 2020, efter en hemställan från Trafikverket, att tillåta ”säkerhetsbeskärning av naturminnesskyddad ek”. Huddinge kommun överklagade beslutet, men överklagan avslogs.
I mitten av mars utfördes säkerhetsbeskärningen. De berörda föreningarna och kommunen beklagar detta, men ser samtidigt att det finns liv i de kvarlämnade delarna av eken. Förhoppningsvis kan den skjuta nya skott i sommar. Man hoppas nu att det inte finns några säkerhetsskäl för att upphäva fridlysningen, utan att Hagstaeken får stå kvar.

/Olle Magnusson, ordförande i Vårby-Fittja hembygdsförening

Hagstaeken. Foto: Olle Magnusson.

Bilden visar hur vägen dragits rakt igenom fornlämningen av ett torp.
Foto: Leif Grönwall

Inget skydd för fornminne i Täby

Täby hembygdsförening uppmärksammade att ett möjligt fornminnesbrott begåtts då Täby Park Exploatering AB dragit en väg rakt igenom fornlämningen efter ett torp. Föreningen anmälde detta till Länsstyrelsen som efter en arkeologisk undersökning valde att polisanmäla händelsen. I sin anmälan hänvisade de till Kulturminneslagen 2 kap 6§ där det står: Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Åklagaren valde att lägga ned förundersökningen med motiveringen att det inte går att bevisa att den misstänkte har visat sådan oaktsamhet (vårdslöshet) som krävs för att förfarandet skall vara brottsligt. Täby hembygdsförening frågar sig hur 325 kvm vägyta på ett fornminnesområde inte är bevis nog och konstaterar att i så fall kan nog våra fornminnen betraktas som skyddslösa.

Föreningen fortsätter att följa händelseutvecklingen och för den som är intresserad går det bra att prenumerera på den digitala tidningen Fornminnesnytt genom att mejla till Leif Grönwall *lgronwall.lgn@gmail.com* eller följa Facebooksidan Fornminnesnytt.
/AP

Torpet ifråga.

Skärgårdsstiftelsen blev Årets Naturvägledare

Årets Naturvägledare är en utmärkelse som delas ut av Sveriges Lantbruksuniversitets Centrum för naturvägledning. 2021 vann ”Utbildningsplats skärgården” utmärkelsen Årets naturvägledning i kategorin Självguidande naturvägledning.
”Utbildningsplats skärgården” är Skärgårdsstiftelsens projekt som riktar sig till skolelever i årskurserna 4 – 9. Skolorna får ett lätt material att jobba med direkt ute i fält med sina elever.

Det finns fyra utbildningsplatser i Stockholms skärgård: på Björnö, Gålö, Hjälmö och Riddersholm.
I juryns motivering står bland annat:
Lekfulla uppdrag och handledningar inspirerar och underlättar för lärare och elever att uppleva och lära på egen hand, i samklang med skärgårdsmiljön. Särskilda satsningar har gjorts för skolor vars elever annars kanske inte får tillgång till upplevelser i skärgårdsnatur.
/IJ

Notiser

Kvinnohus fick byggnadsvårdpris

Sjöberga Gård i Hässelby Villastad tilldelas ”Årets Byggnadsvårdspris 2021” av Hässelby Hembygdsförening. Sjöberga Gård är en unik byggnad i Villastaden som i femtio år var ett pensionärshem för kvinnor som var för välbeställda för fattigvården, men inte hade tillräcklig ekonomi för att klara sig själva. Gårdens motto var att ge dessa kvinnor ett bra och värdigt boende.

Sjöberga är i dag ett boende för demenssjuka, men har tidigare varit ett pensionärsboende för kvinnor. Huset hette då Ljusglimtshemmet och drevs av Föreningen Ljusglimt. Föreningen bildades 1907, och kunde öppna sitt första hem, Berglunda, 1927. Senare köpte föreningen Sjöberga gård, som öppnade 1935.

Sjöberga gård. Foto: Stephan Good

Pensionärshemmen för kvinnor drevs till 1976, då husen blev privatägda. 2003 öppnade demensboendet i Sjöberga gård.

I sin motivering till Byggnadsvårdspriset skriver Hässelby Hembygdsförening bland annat: ”Föreningen Ljusglimt tillkom för 114 år sedan. Att vårda det byggda kulturarvet innebär också att bevara minnet av tidigare generationers liv och gärning”. */IJ*

Årsmöte i medeltiden

Medeltidsmuseet var platsen för Stockholms läns hembygdsförbunds årsmöte 5 april. Ett åttiotal deltagare samlades under de mörka valven i det spännande museet, och kunde beskåda utställningarna i pauserna.

Inga kontroversiella ämnen var uppe till diskussion, utan allt flöt på utan problem under Björn Hamiltons ordförandeskap. Ett antal föreslagna mindre stadgeändringar godtogs, antalet styrelseledamöter minskades från 14 till 12, och Anita Lundin omvaldes som ordförande.

Under det gångna året, som också präglats av pandemin, har flera möten och webbinarier hållits digitalt. Detta har medfört att IT-kunskapen ökat hos många föreningar, något som Björn Hamilton påpekade som en positiv effekt av pandemin. Förutom den digitala kompetenshöjningen har förbundet arbetat med Kulturarvet som besöksmål, Kollektivt Kulturarv, Ordning och reda i hembygdsgården med flera projekt.

Anette Nyberg från Högalids hembygdsförening fick förbundets hedersdiplom för sitt mångåriga arbete med Ekermanska malmgården. I motiveringen till diplomet står: ”Hon måste anses representera

Anette Nyberg fick förbundets hedersdiplom. Foto: Ann Pettersson.

både kontinuiteten, entusiasmen och det faktiska arbetet i huset. I någon mening har hon "varit" Ekermanska malmgården, vars bevarande och användning är en av föreningens grundpelare.”

Klas Lundkvist och Gabriele Prenzlau-Enander avgick ur styrelsen och avtackades för sina insatser.

Museichef Tina Rodhe höll en uppskattad föreläsning som inledning på mötet. Hon berättade fängslande om utgrävningarna på Helgeandsholmen som resulterade i att museet byggdes. Tyvärr måste man flytta inom ett par år, eftersom riksdagsförvaltningen vill ha tillgång till lokalerna. Medeltidsmuseet kommer att få plats i Börshuset vid Stortorget, lättillgängligare och mer publika lokaler, men samtidigt måste man lämna Gustav Vasas mur, som står orörd mitt i museet. */IJ*

Nora väderkvarn på Torekällberget. Foto: Tord Hansén.

Södertäljeförening ny medlem

Kulturhistoriska föreningen i Södertälje är den senaste medlemmen i Stockholms läns hembygdsförbund. Föreningen bildades redan 1918 som Östra Södermanlands Kulturhistoriska Förening. Direkt påbörjades arbetet med att samla föremål till ett museum. 1928 fick föreningen arrendera ett område på Torekällberget, där man öppnade museum i den nyuppförda kvarnen, som kom från Nora på Mörkö. Kvarnen blev en symbol för föreningen. Samtidigt uppfördes Råbygården och så småningom fler byggnader. I början av 1960-talet överlämnades Torekällbergets friluftsmuseum till Södertälje kommun.

1997 bytte föreningen namn till Kulturhistoriska Föreningen i Södertälje. Verksamheten har fortsatt genom föreläsningar och utflykter med kulturhistorisk anknytning. Föreningen ger också ut böcker samt medlemsskriften Täljebygden fyra gånger om året. För närvarande har Kulturhistoriska föreningen i Södertälje ca 300 medlemmar.

– Vi ville gå med i Stockholms läns hembygdsförbund, för att kunna ha ett mer intensivt erfarenhetsutbyte med och få inspiration av andra hembygdsföreningar, säger ordförande Pia Lillieborg.

- Vi tycker det är bra att tillhöra en stor organisation som tillvaratar hembygdsrörelsens intressen utöver vårt samarbete med olika föreningar och studieförbund i kommunen. Ett motto som passar för oss är ”Med hjärtat i Södertälje”.

/IJ

Notiser

Nitrolackfabriken vid Liljeholmen.
Foto: Holger Ellgaard, Creative commons

Hägerstensförening kämpar för fabrik

Nitrolackfabriken på Lövholmen i Liljeholmen är en industribyggnad som uppfördes 1943 – 1944 för AB Wilh. Beckers färgfabrik. Byggnaden är grönmärkt av Stadsmuseet i Stockholm vilket innebär att ”den representerar ett högt kulturhistoriskt värde och är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt”. Ändå har den varit rivningshotad i flera år. Men nu har Hägerstens hembygdsförening lyckats stoppa rivningen, åtminstone temporärt.

När Stockholms stad 2021 gav Skanska tillstånd att riva fabriken överklagade Hägerstens hembygdsförening beslutet till Länsstyrelsen. Länsstyrelsen ansåg till att börja med att hembygdsföreningen inte hade klagorätt för rivningslov. Men hembygdsföreningen stod på sig och överklagade Länsstyrelsens beslut till Mark- och miljödomstolen. Domstolen gav föreningen rätt och förvisade ärendet åter till länsstyrelsen.

Hembygdsföreningen stödde sig i sin överklagan på Århuskonventionen, en FN-konvention som bland annat handlar om allmänhetens rätt att delta i beslutsprocesser. Konventionen trädde i kraft 2001 och ratificerades av Sverige 2005.

Planerna för Lövholmen är att bygga ett bostadsområde med 1 500–2 000 lägenheter. Hägerstens hembygdsförenings skäl till att bevara byggnaden är att visa på områdets industriella arv, och kanske göra fabriken till kulturhus eller saluhall. Stockholms stadsmuseum anser också att man ska bevara fabriken.

Även om Nitrolackfabrikens öde inte ännu är avgjort är domstolens beslut en seger för organisationer som nu visat sig ha klagorätt gällande rivningslov.
/IJ

Värna det textila kulturarvet

Textil- och Dräktgruppen i Stockholms läns hembygdsförbund bildades redan 1986. En av anledningarna till att gruppen bildades var att skapa en egen hembygdsdräkt för Stockholms stad. Den kom att kallas ”Stockholmsdräkten”.

På 2000-talets början gjordes en ny variant av Stockholmsdräkten. Den består av flera plagg och kom att heta ”Stockholmsklänningen”.

Gruppens viktigaste uppgift är att bevara kunskap om länets dräkter och textilier från forntid till nutid. Detta innefattar inte bara dräkternas och textiliernas historia och tillkomst, utan även att material och tillverkningssätt dokumenteras, sparas och förvaras inför framtiden.

Våra viktigaste samarbetspartners är alla länets hembygdsföreningar eftersom i deras förvar finns otaliga unika textilier som är värda att inventera och dokumentera.

Vårt arbete är mångsidigt och intressant, här nedan några exempel:

• Gruppen var initiativtagare till Internationella Hembygdsdräktens Dag på Skansen som genomfördes för första gången 1996. Detta sommarevenemang blev under flera år en uppskattad mötesplats och sommarfest för folk från många nationaliteter.

• Vi anordnar seminarier och kurser där vi berättar om allt inom textilier; dräkter, huvudbonader, vantar, dukar, ryor m.m.

• Smycken är en viktig del i dräktskicket. Gruppmedlem Wiveca Linderström har skrivit en värdefull bok ”Dräktsilver - En historia om utsmyckningar och kapital i metaller”.

• En angelägen uppgift för gruppen är att berätta hur man ska ta hand om, förvara och rengöra gamla textilier. Gamla sköra material tål oftast inte moderna tvättmedel eller varma strykjärn.

• Tillsammans med vår samarbetspartner Föreningen Garde Robe anordnar vi årligen gruppresor till kulturhistoriska platser eller till intressanta utställningar både i Sverige och grannländerna. Dessa resor är öppna för alla intresserade.

Gruppens ambition är att växa medlemsmässigt och vårt arbete är både värdefullt och intressant. Vi ser fram emot att få kontakt med personer med intresse och kunskap om våra textila skatter.

Gå in här om du vill du komma i kontakt med gruppen: ***hembygd.se/stockholm/textil-och-drakt***

Notiser

Många möten hölls utomhus under pandemiåren.Foto: Klas Lundkvist

Pandemin påverkade även 2021

Sverige Hembygdsförbund skickar varje år ut en enkät till landets samtliga föreningar om verksamheten. Resultatet från 2021 års enkät visar att coronapandemin fortsatte att påverka arbetet. Av de 119 föreningarna i Stockholms läns hembygdsförbund svarade 82, och de beräknar att de totalt har tappat cirka 3,3 miljoner kronor i intäkter. Siffran för 2020 var 4 miljoner kr. 59 procent uppger också att man tappat medlemmar.

Föreningarna ombads också gradera hur stor inverkan pandemin haft på arbetet. På en graderad skala från 1 till 7, där 1 är ”ingen påverkan” och 7 ”stor påverkan” blev medeltalet 6,1, endast marginellt bättre är 2020, då medeltalet var 6,7.

Men pandemin har också medfört en del positivt. Flera föreningar har utvecklat sin digitala verksamhet, och haft styrelsemöten, planeringsmöten och årsmöten digitalt. Några har satsat mycket på sin medlemstidning och på webbplatsen. Och det har också funnits tid för att renovera hembygdsgårdarna, arbeta i trädgårdarna med mera. Utomhusaktiviteter som vandringar, Gå-Bingo och allsångskvällar har blivit populära.

/IJ

En tidskrift för kultur och miljö. Utges av Stockholms läns hembygdsförbund. Utkommer fyra gånger om året. Ansvarig utgivare: Ordförande Anita Lundin.

POSTADRESS
Sabbatsbergsvägen 6, 113 61 Stockholm

REDAKTIONSGRUPP
Ann Pettersson, redaktör
ann@hembygd.se
Tel 08 30 21 80

Ingrid Jacobsson, vik redaktör
ingrid.jacobsson@bredband.net
Tel 070 572 35 24

Brittmarie Urve, skribent
urve@telia.com
Tel 070 817 61 67

Lennart Rosander, skribent
bclennart.rosander@gmail.com
Tel 070 759 58 99

Marcus Lundblad-Joons, formgivning
marcusjoons@gmail.com

VILL DU ANNONSERA?
e-post: ann@hembygd.se

VILL DU PRENUMERERA?
- Pris: 130 kr/år
- Studentpris: 80 kr/år
- Genom hembygdsförening: 80 kr/år
- Prenumereration till samtliga medlemmar i en hembygdsförening ger ett pris på 50 kr per medlem och år. Kontakta redaktör Ann Pettersson för mer information.

SÅ HÄR BESTÄLLER DU EN PRENUMERATION:
Sätt in beloppet för din prenumeration, (se ovan) på plusgirokonto: 58 83 56-6. Ange ”Ledungen”, ditt namn och din adress.

TRYCK
V-TAB VIMMERBY
ISSN 0348-4750

KURS I BEVARANDE AV ALLMOGEBÅTAR, FISKEREDSKAP OCH MOTORER

Välkommen till en unik kurs i att hålla allmogebåtar i sjövärdigt skick och sköta om de fiskeredskap och motorer vi har i våra samlingar.

Tid och plats: lördag den 3 september 2022, Roslagens Sjöfartsmuseum i Älmsta norr om Norrtälje.
Kursdeltagare : upp till 40 personer, minsta antal deltagare 10 personer.
Kursledning: Lars Nylén, ordförande Roslagens Sjöfartsminnesförening och vice ordförande i Stockholms läns hembygdsförbund.
Anmälan: senast 1 augusti via mail till Gabriele Prenzlau-Enander:
gabriele.kulturkonsult@telia.com samt inbetalning av kursavgiften 450 kr för hembygdsföreningar och 650 kr för övriga föreningar. Inbetalning görs till Sjöfartsminnesföreningens bankgiro 315-7377. Ange namn och att betalningen avser ”båtkurs”. Kostnaden inkluderar lunch, förmiddags- och eftermiddagskaffe på museet. Ange eventuellt behov av specialkost.
Vi fördjupar oss i hantverket med att hålla allmogebåtar i sjövärdigt skick, i konsten att på rätt sätt bevara de allmogebåtar (eller motsvarande) som vi har som föremål i våra samlingar samt hur fiskeredskap och mindre båtmotorer vårdas på ett hållbart sätt. Vi bekantar oss med det praktiska underhålls- och vårdarbetet genom att besöka Sjöfartsmuseets båtverkstad och samtala runt detta.

Program	10.00	Samling och välkomstkaffe. Film om Roslagens sjöfartshistoria (Gabriele och Lars N)
	10.30	Underhåll, renovering av allmogebåtar. (Karolina Matts/Smtm)
	11.30	Vård av museibåtar, fiskeredskap och mindre båtmotorer, Inombordare och utombordare. (Karolina Matts/Smtm och Pythagoras)
	12.30	Lunch
	13.15	Rundvandring i museet (Lars N m fl)
	14.00	Besök i museiverkstaden och samtal kring praktiskt arbete med båtvård. (Lars B/Allmogebåtar m fl)
	15.30	Eftermidagskaffe och avslutning

Kursen genomförs i samarbete mellan Stockholms läns hembygdsförbund, Roslagens Sjöfartsminnesförening, Statens Maritima och Transporthistoriska Museer (Smtm)och Pythagoras industrimuseum.

Posttidning

Vid obeställbarhet retur till:
Stockholms läns hembygdsförbund
Sabbatsbergsvägen 6, 113 61 Stockholm

B

Mellan fabel och fauna

En utställning om djur som fanns och inte fanns

Öppnar 9 juni

Stockholms stad

medeltidsmuseet.stockholm.se